

Ioan-Paul Chiș

Cristinel Ghigheci

Fișe de procedură penală

Vol. 1. Partea generală

Fișa nr. 6

ACȚIUNEA PENALĂ

I. ACȚIUNILE JUDICIARE. ASPECTE GENERALE

– acțiunea în justiție reprezintă instrumentul juridic prin care o persoană este trasă la răspundere juridică în fața instanțelor judecătorești pentru a fi obligată să suporte constrângerea de stat corespunzătoare nomei de drept încălcate^[1];

- acțiunea este sancțiunea dreptului, adică mijlocul dat de lege împotriva celor care violează dreptul^[2];

– în procesul penal, organele de jurisdicție nu se pot sesiza din oficiu (regula), aceasta însemnând că sesizarea trebuie să provină din exterior, din partea procurorului, ca titular absolut al exercitării acțiunii penale, și, eventual, alături de acțiunea penală (acțiunea principală), din partea persoanei vătămate (regula), ca titular al exercitării acțiunii civile (acțiunea secundară);

– așadar, în cazul săvârșirii unei infracțiuni, procurorul este *obligat* să exercite acțiunea penală în vederea tragerii la răspundere penală a persoanelor care au participat la săvârșirea infracțiunii; acțiunea penală nu poate fi exercitată decât în cadrul procesului penal;

– în cazul exercitării acțiunii penale, persoana vătămată (regula) are dreptul să exercite acțiunea civilă în procesul penal în vederea tragerii la răspundere civilă delictuală a persoanelor responsabile potrivit legii civile pentru prejudiciul produs prin comiterea faptei care face obiectul acțiunii penale;

– în raport de cele arătate, în procesul penal poate fi exercitată acțiunea penală sau atât acțiunea penală, cât și acțiunea civilă;

– termenii acțiunii în justiție sunt: temeiul acțiunii, obiectul acțiunii, subiecții acțiunii și aptitudinea funcțională a acțiunii;

- a) *Temeiul acțiunii în justiție*, în accepțiunea sa substanțială, îl constituie dispoziția de lege încălcată prin fapta ilicită; în accepțiunea sa procesuală,

^[1] GR. THEODORU, I.-P. CHIȘ, *op. cit.*, p. 117.

^[2] I. TANOVICANU, V. DONGOROZ, *Tratat de drept și procedură penală*, ed. a II-a, vol. IV, București, 1928, p. 103.

temeiul acțiunii îl constituie dreptul titularului acțiunii de a recurge la justiție, precum și efectivă valorificare a acestui drept.

- Temeiul juridic al acțiunii penale este norma penală, iar temeiul de fapt este fapta săvârșită.

b) *Obiectul acțiunii* în justiție constă în aducerea raportului juridic în fața organelor judiciare, în vederea tragerii la răspundere a celui care a săvârșit fapta (aspectul substanțial), respectiv în efectivă tragere la răspundere a făptuitorului prin declanșarea și efectuarea activităților judiciare prevăzute de lege.

c) *Subiecții acțiunii* sunt subiecții raportului născut din săvârșirea faptei ilicite, dar cu poziții inversate în procesul judiciar.

d) *Aptitudinea funcțională a acțiunii* se referă la faptul că este aptă a fi folosită, a fi pusă în mișcare și exercitată. Aptitudinea funcțională a acțiunii în justiție trebuie să existe atât în momentul punerii ei în mișcare, cât și după aceea, întrucât numai în raport cu o acțiune aptă a fi folosită pot fi îndeplinite acte procesuale care să dinamizeze activitatea procesuală (I.GH. GORGĂNEANU, *Acțiunea penală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 22-28).

II. STRUCTURA ACȚIUNII PENALE

1. Noțiune

– din punct de vedere procesual penal, interesează *punerea în mișcare și exercitarea* acțiunii penale;

NB 1. Acțiunea apare deci ca un echivalent procedural al sancțiunii din orice regulă de drept. Acțiunea nu naște din săvârșirea faptului ilicit, ci din norma juridică care proclamă ilicitul, ceea ce naște din săvârșirea faptului ilicit este folosința (exercițiul) acțiunii. Până în momentul când s-a comis faptul ilicit acțiunea conferită de norma juridică există numai virtual ca putere juridicește creată, din acel moment acțiunea a devenit exercitabilă (folosibilă) adică o putere cu eficiență reală (V. DONGOROZ, *Curs de procedură penală*, p. 53).

2. În abstract, virtual, acțiunea naște din momentul prescrierii acesteia norme substanțiale; din acest moment naște puterea, facultatea de acțiune (*potestas agendi*); dar exercițiul său, folosința acțiunii, ia naștere numai din violarea concretă a normei penale substanțiale, adică din săvârșirea infracțiunii (TR. POP, *Drept procesual penal. Par-tea generală*, vol. II, Cluj, 1947, p. 420).

3. Art. 1 CPP 1864 și 1936 prevedeau că orice infracțiune a legii penale dă naștere la o acțiune publică și poate produce și o acțiune privată. Această formulare a fost criticată pe considerentul că ea nu exprimă corect relația dintre norma juridică de drept substanțial, care stă la baza dreptului la acțiune, și norma juridică procesuală, care reglementează exercițiul acțiunii. Pe bună dreptate s-a susținut că ceea ce se naște din săvârșirea infracțiunii nu este acțiunea, ci dreptul la acțiune care poate fi valorificat apoi în fața organelor judiciare (I.GH. GORGĂNEANU, *Acțiunea penală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 26).

– așadar, acțiunea penală, în accepțiunea sa procesuală, este un instrument juridic acordat de lege pentru valorificarea dreptului de a trage la răspundere pe cel care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală.

2. Subiecți

– **subiectul activ** al acțiunii penale este statul, prin Ministerul Public;
 – **subiectul pasiv** al acțiunii penale este persoana acuzată de săvârșirea unei infracțiuni, așadar, de regulă, persoana care a participat la săvârșirea unei infracțiuni.

3. Obiect

– **obiectul** acțiunii penale constă în *tragerea la răspundere penală a persoanelor care au săvârșit infracțiuni* [art. 14 alin. (1) CPP]; prin sintagma *tragerea la răspundere penală* nu se înțelege în mod necesar aplicarea unei pedepse, întrucât acțiunea penală poate fi neîntemeiată;
 – atunci când se constată vreunul dintre cazurile de împiedicare a punerii în mișcare și a exercitării acțiunii penale dintre cele prevăzute la art. 16 alin. (1) lit. e)-j) CPP, acțiunea este *lipsită de obiect*; așadar, de pildă, acțiunea penală este lipsită de obiectul său în cazul înlăturării răspunderii penale ca urmare a împlinirii termenului de prescripție [art. 153 alin. (1) CP].

4. Temeiuri

– **temeiul juridic** al acțiunii penale este norma penală de incriminare, iar **temeiul de fapt** este fapta săvârșită; atunci când se constată vreunul dintre cazurile de împiedicare a punerii în mișcare și a exercitării acțiunii penale dintre cele prevăzute la art. 16 alin. (1) lit. a)-d) CPP, acțiunea este *lipsită de temei*; de pildă, în lipsa temeiului de fapt se va constata că *fapta nu există* [art. 16 alin. (1) lit. a) CPP], iar în lipsa temeiului juridic se va constata că *fapta nu este prevăzută de legea penală* [art. 16 alin. (1) lit. b) teza I CPP].

III. TRĂSĂTURILE ACȚIUNII PENALE

– **trăsăturile caracteristice ale acțiunii penale sunt:** aparține statului, este obligatorie, irevocabilă, indisponibilă, indivizibilă, personală, autonomă și (deci) principală;

a) acțiunea penală **aparține statului**, fiindcă este exercitată în interesul societății;

b) acțiunea penală este **obligatorie** ori de câte ori s-a comis o infracțiune și sunt îndeplinite celelalte condiții prevăzute de lege;

c) acțiunea penală este **irevocabilă și indisponibilă**, fiindcă din momentul folosirii ei și până la rezolvarea cauzei, acțiunea penală își urmează cursul său normal; indisponibilitatea acțiunii penale se verifică și în cazul infracțiunilor pentru care acțiunea penală se pune în mișcare la plângere prealabilă, iar persoana vătămată dorește să își retragă plângerea;

- inclusiv în această ipoteză, dacă își retrage această plângere, renunțarea la acțiune a făcut-o statul, condiționat, în momentul în care a incriminat fapta și a stabilit această condiție de urmărire;

d) acțiunea penală este **indivizibilă**, aceasta decurgând din unitatea infracțiunii ca fapt juridic, din indivizibilitatea normei de incriminare care include virtual dreptul la o singură acțiune;

e) acțiunea penală este **personală** prin raportare la norma de incriminare, care determină aspectul său substanțial, sub aspectul său procesual acțiunea penală putând viza mai multe persoane;

f) **autonomia** acțiunii penale este dată de trăsăturile caracteristice acțiunii penale care o fac să se deosebească conceptual și funcțional de alte categorii de acțiuni în justiție (*I.GH. GORGĂNEANU, Acțiunea penală, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 38-50*). Cu alte cuvinte, acțiunea penală este autonomă, întrucât nu depinde de alte acțiuni în justiție;

g) acțiunea penală reprezintă suportul juridic al întregului proces penal, aspect care îi conferă poziția de **acțiune principală**, acțiune care marchează nașterea raportului procesual penal fundamental.

NB Dreptul de a dispune de acțiunea penală nu aparține nici procurorului și nici persoanei vătămate, el aparține în exclusivitate statului. Statul dispune de acțiunea penală în două moduri: fie sporadic, când crede necesar (prin amnistie ori prin abrogarea incriminării), fie printr-o declarație anticipată, dar sub anumite condiții (prescripție, neintroducerea în termen a plângerii prealabile, retragerea acesteia, împăcarea). Prin retragerea plângerii sau prin neintroducerea aces-

teia ori prin împăcare, persoana vătămată nu dispune de acțiunea penală, ci îndeplinește condiția sub care statul, prin lege, renunță la acțiunea penală (I.GH. GORGĂNEANU, *Acțiunea penală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 179).

IV. PUNEREA ÎN MIȘCARE A ACȚIUNII PENALE

- acțiunea penală **se pune în mișcare** prin actul de inculpare prevăzut de lege; acțiunea penală poate fi pusă în mișcare **numai în cursul urmăririi penale și numai de către procuror** (singurul titular al acțiunii penale), fie prin ordonanță – regula [art. 309 alin. (1) CPP], fie prin declarație orală [art. 360 alin. (2) CPP]; actul de inculpare este emis numai atunci când se constată că există probe din care rezultă că o persoană a săvârșit o infracțiune (condiția pozitivă) și nu este incident vreunul dintre cazurile de împiedicare prevăzute la art. 16 alin. (1) CPP (condiția negativă); condiția negativă trebuie să se verifice atât la punerea în mișcare a acțiunii penale, cât și ulterior, în cursul exercitării acțiunii;
- așadar, rezultă că alegerea acestui *moment* procesual nu poate fi la debutul fazei de urmărire penală, din lipsa probelor necesare îndeplinirii condiției pozitive, deci nu poate fi pusă în mișcare acțiunea penală odată cu începerea urmăririi penale; cu toate acestea, punerea în mișcare a acțiunii penale poate fi realizată în ziua în care a fost dispusă începerea urmăririi penale (de pildă, în cazul unei infracțiuni flagrante);
- de principiu, momentul punerii în mișcare a acțiunii penale nu poate fi temporizat de către procuror ulterior constatării existenței probelor necesare îndeplinirii condiției pozitive, întrucât prin aceasta ar fi încălcat dreptul la apărare al acuzatului (inculpatul având mai multe drepturi procesuale decât suspectul);
- punerea în mișcare a acțiunii penale se limitează la *fapta și persoana* vizate prin actul de inculpare;

NB Ulterior punerii în mișcare a acțiunii penale, în cazul suprapunerii unei alte situații de drept peste situația de fapt avută în vedere, așadar, în ipoteza ivirii necesității schimbării încadrării juridice, nu se impune punerea din nou în mișcare a acțiunii penale.

Din contră, dacă în sarcina persoanei vizate prin actul de inculpare va fi reținută o nouă faptă, acțiunea penală trebuie extinsă și cu privire la această nouă faptă.

Extinderea urmăririi penale va fi urmată de schimbarea încadrării juridice atunci când, de pildă, urmărirea cu acțiunea penală pusă în mișcare a fost efectuată sub aspectul săvârșirii unei infracțiuni de lovire, ulterior constatându-se că fapta a fost săvârșită în scopul sustragerii unui bun. În această ipoteză, ulterior extinderii urmăririi și a acțiunii penale cu privire la fapta de furt, se va dispune schimbarea încadrării juridice din infracțiunile de lovire și furt, în infracțiunea de tâlhărie.

Tot astfel, în cazul în care se constată că la săvârșirea faptei avute inițial în vedere au participat și alte persoane se impune extinderea urmăririi penale și a acțiunii penale (art. 311). Ipotezele de extindere a acțiunii penale pot exista separat (fie prin reținerea unei noi fapte, fie prin vizarea și a altor persoane) sau împreună (reținerea unei noi fapte și vizarea altor persoane).

– după punerea în mișcare a acțiunii penale, persoana acuzată dobândește calitatea de *inculpat*; această nouă calitate este adusă la cunoștință acuzatului (în exprimarea legii, *este comunicată*) de către organele de urmărire penală care au datoria de a-l cita (*îl cheamă*) în vederea audierii; la cererea expresă a inculpatului, acestuia i se eliberează o copie a ordonanței prin care a fost dispusă măsura (art. 309 CPP);

– cu ocazia audierii, inculpatului i se aduc din nou la cunoștință drepturile și obligațiile procesuale (prevăzute la art. 83 și art. 108 CPP, drepturi și obligații care i-au fost comunicate anterior, în calitate de suspect), inclusiv a posibilității încheierii, în cursul urmăririi penale, a unui acord de recunoaștere a vinovăției; în plus față de posibilitatea încheierii unui acord – spre deosebire de suspect –, inculpatul poate consulta dosarul de urmărire penală, drept care nu poate fi restricționat decât pentru cel mult 10 zile;

– așadar, după punerea în mișcare a acțiunii penale audierea inculpatului este obligatorie (obligație stabilită în sarcina organelor de urmărire penală, iar nu a inculpatului), urmărirea penală putând continua fără îndeplinirea acestei obligații numai atunci când inculpatul lipsește nejustificat, se sustrage sau este dispărut [art. 309 alin. (5) CPP];

– punerea în mișcare a acțiunii penale reprezintă o condiție pentru luarea măsurilor preventive (mai puțin măsura reținerii) și pentru trimiterea în judecată a inculpatului (prin rechizitoriu sau acord de recunoaștere a vinovăției);

– revenind la condiția negativă atât pentru punerea în mișcare a acțiunii penale, cât și pentru exercitarea acțiunii penale, cauzele de împiedicare prevăzute la art. 16 alin. (1) CPP pot fi clasificate în două categorii:

1) Cazurile în care acțiunea penală este lipsită de temei

a) **fapta nu există:** în acest caz nu există fapta nici măcar în obiectivitatea ei materială, așa că nu sunt îndeplinite niciuna dintre trăsăturile esențiale ale infracțiunii, neavând la ce să fie raportate; poate fi susținută și teza că neexistența faptului se referă la realitatea sa juridică, adică, faptul neizbutit de a fi dovedit nu există din punct de vedere procesual penal (produce efecte *in rem*, fapta neexistând independent de persoana în cauză);

b) **fapta nu este prevăzută de legea penală ori nu a fost săvârșită cu vinovăția prevăzută de lege:**

– *prima teză* a acestei cauze de împiedicare se referă la aspectul că fapta săvârșită nu este incriminată de niciuna din prevederile legii penale, fiind fie de natură civilă, disciplinară, contravențională, fie este o faptă care fusese inițial prevăzută de legea penală, dar apoi a fost dezincriminată (produce efecte *in rem* în acest caz de lipsă incriminare penală); de asemenea, potrivit art. 3 alin. (1) Legea nr. 187/2012, ne aflăm în fața legii de dezincriminare și în lipsa unui element constitutiv al infracțiunii (de regulă, produce efecte *in rem*; produce efecte *in personam* atunci când elementul constitutiv este raportat la o anumită calitate a persoanei);

– *a doua teză* se referă la imposibilitatea reținerii vinovăției prevăzută de norma incriminatoare (produce efecte *in personam*);

c) **nu există probe că o persoană a săvârșit infracțiunea:** răspunderea penală fiind personală, cauza de împiedicare se reține ori de câte ori se stabilește că fapta există, constituie infracțiune, dar nu se poate stabili că aceasta a fost săvârșită de către suspect sau inculpat; în această ipoteză, în cursul urmăririi penale (de regulă) se recurge la disjungerea cauzei cu autor necunoscut, acțiunea penală fiind stinsă numai în raport de suspectul sau inculpatul cercetat inițial (produce efecte *in personam*);

d) **există o cauză justificativă:** presupune reținerea incidenței vreuneia dintre cauzele justificative generale, prevăzute la art. 19-22 CP (*i.e.* legitima apărare, starea de necesitate, exercitarea unui drept sau îndeplinirea unei obligații, consimțământul persoanei vătămate) sau spe-

cială [e.g., art. 203 alin. (2) CP, art. 277 alin. (4) CP] (produce efecte *in rem*);

– **există o cauză de neimputabilitate:** presupune reținerea incidenței vreuneia dintre cauzele de neimputabilitate generale, prevăzute la art. 24-31 CP (*i.e.* constrângerea fizică sau morală, excesul neimputabil, minoritatea făptuitorului, iresponsabilitatea, intoxicația, eroarea, cazul fortuit) sau speciale [e.g., art. 290 alin. (2) CP] (produce efecte *in personam*, cu excepția cazului fortuit);

NB

Așa cum am arătat, aceste cazuri de împiedicare a punerii în mișcare/exercitării acțiunii penale sunt raportate la temeinicia acțiunii, ceea ce admite că existența lor presupune analiza probatoriului cauzei, întrucât în ipoteza reținerii lor soluția procurorului, de clasare, ori a instanței de judecată, de achitare, este o soluție *în merit*, pe fondul cauzei.

In dubio pro reo poate fi valorificat, de principiu, în raport de fiecare cauză care face imposibilă punerea în mișcare sau exercitarea acțiunii penale. Astfel, în situația în care nu se poate reține dincolo de orice îndoială rezonabilă, pe bază de probe, săvârșirea unei fapte, în materialitatea ei, soluția este întemeiată pe lit. a). Dacă nu poate fi reținut dincolo de orice dubiu rezonabil existența unui element constitutiv, soluția este întemeiată pe lit. b) teza I (de pildă, alcoolemia unei persoane depistate conducând este reținută între limite 0,7-0,9 g/l). În situația în care nu se poate reține, dincolo de orice dubiu rezonabil, participarea la faptă a persoanei cercetate, soluția va fi întemeiată pe lit. c). Când consimțământul victimei este unul echivoc sau când nu se poate stabili cu certitudine data săvârșirii infracțiunii, astfel că putea fi săvârșită în egală măsură la vârsta mai mică decât 14 ani, sau egală cu 14 ani, soluția va fi dată în baza lit. d) etc.

2) Cazurile în care acțiunea penală este lipsită de obiect

e) lipsește plângerea prealabilă, autorizarea sau sesizarea organului competent sau o altă condiție prevăzută de lege, necesară pentru punerea în mișcare a acțiunii penale:

- plângerea prealabilă, în cazurile prevăzute de lege, constituie atât o condiție de pedepsibilitate, cât și una de procedibilitate, astfel că, în lipsa plângerii prealabile în ipoteza infracțiunilor care o impun constituie cazul de împiedicare analizat; de asemenea, cauza de împiedicare va fi reținută și în caz de formulare a plângerii prealabile de către o altă persoană decât persoana vătămată (neînsușită în termen de către titular) și fără mandat